

הרב יהודה זולדן

שלוש מצוות – מלך, עמלק ובית הבחירה

פתיחה

"שלוש מצוות נצטוו בני ישראל בכניסתם לארץ. להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם את בית הבחירה" (סנהדרין כ, ע"ב). סדרם של שלוש המצוות הללו, התקיים מספר פעמים, ולא רק עם כניסתם לארץ. בתקופת המשכן במדבר, בימי משכן שילה, בבית ראשון, בבית שני, ולעתיד לבוא בבית שלישי. בתקופות שבין המשכנים והבתים נעשו נסיונות לקיים מצוות אלו, שלא עלו יפה. בפסוקי המקרא מתואר הדבר, במילות מפתח קבועות ואחידות, כפי שנצביע על כך להלן.

א. דרשת חז"ל ומקורותיה

בגמ' סנהדרין כ, ע"ב:

"תניא ר' יוסי אומר: שלוש מצוות נצטוו בני ישראל בכניסתם לארץ. להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק, ולבנות את בית הבחירה.

ואיני יודע איזה מהם תחילה. כשהוא אומר: 'כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק' (שמות י"ז, ט), הוי אומר להעמיד להם מלך תחילה. ואין כסא אלא מלך שנאמר: 'וישב שלמה על כסא ה' למלך' (דברי הימים א' כ"ט, כג). ועדיין איני יודע אם לבנות להם בית הבחירה תחילה או להכרית זרעו של עמלק. כשהוא אומר: 'והניח לכם מכל אויבכם מסביב... והיה המקום אשר יבחר ה' (דברים י"ב, י-יא), הוי אומר להכרית זרעו של עמלק תחילה. וכן בדוד הוא אומר: 'ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה' הניח לו מסביב... ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים' (שמואל ב', ז, ב).²

1. בעל "שם משמואל" עסק ברעיון זה מצדדים שונים במקומות רבים בכתביו. אך לא כאן המקום לסכם את דבריו ולדון בהם.

2. בשו"ת "בית הלוי" חלק ב', סימן א' דן מדוע לא הסתפקו בגמרא אם בנין בית המקדש קודם למלך.

סדרם של המצוות הוא: מלך, עמלק, בית הבחירה.³
 הרמב"ם בהלכות מלכים פרק א', הלכה ב' לומד על הקדמת מלך לפני מחיית
 עמלק מפסוק אחר: "מינוי מלך קודם למלחמת עמלק שנאמר: 'אותי שלח ה' למשחך
 למלך, עתה לך והכיתה את עמלק' (שמואל א', ט"ו, א-ג)".
 את הקדמת מלחמת עמלק לבנין בית הבחירה לומד הרמב"ם מהפסוק בספר
 שמואל שהוזכר בגמרא, אם כי בגמרא הוא משמש רק כראיה ולא כמקור. מפרשי
 הרמב"ם דנים בסיבת שינויים אילו ברמב"ם.⁴
 המלך נלחם בעמלק, ולאחר מכן בונה את בית הבחירה.⁵

או לא. ראה גם ב"מרגליות היס" על סנהדרין כ, ע"ב אות כ"א.
 3. במקורות אחרים מצינו סדרים אחרים – מלך, בית הבחירה, עמלק. כך בתוספתא סנהדרין ד', ג;
 בספרי פיסקא ט"ז; בפסיקתא רבתי פרשה י"ב, ד"ה ד"א זכור; תנחומא כי תצא י"א. גם הרמב"ם
 כותב כך במספר מקומות: בספר המצוות כ', קע"ג, קפ"ג, ובסוף ספר המצוות, אם כי הוא פסק
 בסדר הגמ' בסנהדרין. בטעם הדבר עיין ברמב"ם במורה נבוכים ג', מ"ה. סדר אחר נמצא בדברים
 רבה ה', י – עמלק, מלך, בית הבחירה. ייתכן וחז"ל רצו לבטא בכך שכל מצוה עומדת בפני עצמה,
 על אף היותה קשורה בסדר מסוים.

ע"ע ב"תורה שלמה" לרמ"מ כשר תרומה פרק כ"ה, אות ע"ג.
 בגמ' פסחים ה, ע"א נאמר שבזכות שלושה שנקראו "ראשון" – עשו, בית המקדש, ומלך המשיח,
 זכו ישראל לשלוש מצוות שנקראים אף הם ראשון – שביתת הרגל של פסח, שביתת הרגל של חג
 סוכות, ונטילת ארבעה מינים. (רש"י שם ד"ה בשכר, ומהרש"א בחדו"א שם). על אף שהגמרא שם
 איננה עוסקת ישירות בסדר קיומם של המצוות, מכל מקום הסדר העולה משם הוא – עמלק, בית
 הבחירה, מלך. ב"צדקת הצדיק" לר' צדוק הכהן מלובלין, סימן קע"ו, כותב שלעיתיד לבא יהיה
 הסדר כגמרא בפסחים.

4. עיין שם בנושאי כליו. נציין עוד שהרמב"ם בספר המצוות שניה גם את הפסוקים המובאים בגמרא
 ביחס לחובת קיום המצוות הללו בלי שום קשר לסדר קיומם. עיין ברמב"ם בספר המצוות, מצוות
 עשה: כ', קע"ג, קפ"ג. בהלכות מלכים פרק א' הלכה א, ובהלכות בית הבחירה א', א ובנושאי כליו
 שם. גם "בספר החינוך" כתב בדומה לרמב"ם. עיין ב"חינוך" מצוות: צ"ה, תצ"ז, תר"ד. בהסבר
 הדבר עסקו אחרונים רבים. ב"אבן האזל", ב"הר המוריה" ובספר "מעשי מלך" בהלכות מלכים
 שם. ב"מרגליות היס" לסנהדרין כ, ע"ב אות כ"ד; חידושים וביאורים מהרבי מלובלין סימן כ"ט;
 "בציר אביעזר" לרב יהודה שביב, עמ' 198-202.

5. בשאלה אם המצוה למחות את זרע עמלק, ולבנות את בית הבחירה היא מצוה שמוטלת באופן
 אישי על המלך, או שהיא עקרונית מוטלת על כל הציבור אלא שהמלך הוא מנהל את העניין בתור
 מייצג העם, דנו מספר מחברים. הרמב"ם הל' מלכים פרק ה', א'; הרמב"ן (שמות י"ז, טז),
 והיראים מצוה תל"ה כותבים שזו מצוה על המלך, אך ה"חינוך" במצוה תקנ"ח כותב שזו מצוה
 שמוטלת על הציבור. ע"ע ב"תורה שלמה" לרמ"מ כשר, בשלח, מילואים עמ' 340,339; בהלכה
 ברורה לסנהדרין כ', ע"ב ציון ח'; בספר "מלכות בית דוד" מהרב דוד אלכסנדר מלינובסקי, סימן
 ד'.

הנצי"ב בספרי ראה פיסקא ט"ו כותב שהמצוה לזכות זרעו של עמלק כוונתה לגרום לכך שיהיה
 מנוחה ממנו, ולא בהכרח להכריתו לגמרי. דברים דומים כותב הראי"ה קוק ("גנוי ראיה"י, ג'
 גאולה ומלכות, עמ' 5), לפיו, דווקא מצות הכרתת זרע עמלק קודמת לבנין בית המקדש, ולא
 מחיית זכרו לגמרי. זה יתקיים לעתיד לבוא – "כי מחה אמהה את זכר עמלק" (שמות י"ז, יד). כך
 כתב גם בספר "משפט המלוכה" מהר"י גרשוני, עמ' י"א.

ב. מלך ועמלק בבנין המשכן במדבר

כבר במדבר התקיים סדר זה, על אף שעדיין לא נכנסו לארץ⁶.

מלך — המלך במדבר הוא משה רבנו "ויהי בישורון מלך" (דברים ל"ג, ה) — זה משה (ויקרא רבה ל"א, ד')⁷. משה גדל בבית מלך, ורואה שם גינוני מלכות. אחיו נאנקים באותו זמן תחת סבלות מצרים, וכשהוא חש שהגיע העת להנהיג את העם, הוא יוצא לאחיו. מלכותו — הנהגתו, איננה מתקבלת בתחילה. "מי שמך לאיש שר ושפט עלינו" (שמות ב', יד), והוא נאלץ לברוח ולהמתין עוד מספר שנים. כשהקב"ה שולח אותו ממדין להוציא את בני ישראל, הוא מוכן לקבל את השליחות רק לאחר שהובהר לו שהם יאמינו לו, וישמעו בקולו (שמות ד', א). ואכן בבואו למצרים, הוא מכנס עם אהרן את כל זקני ישראל, מספר להם את דברי ה' ואז הם מקבלים את הנהגתו (שמות ד', כט-לא).

עמלק — לאחר כל הניסים הגדולים שהיו להם במצרים — המכות וטביעתם של המצרים בים סוף, היה מקום להתחיל בבניית המשכן. הקב"ה הניח להם מאויביהם הגדולים עם טביעתם של המצרים בים, ולא רק זאת אלא שהדבר עשה רושם אדיר על כל אומות העולם, ובעיקר יושבי ארץ כנען ושכניה. "אז נבהלו אלופי אדום, אילי מואב יאחזמו רעד, נמגו כל ישרי כנען, תפל עליהם אימתה ופחד" (שמות ט"ו, טו-טז). כל מטרת יציאתם ממצרים הייתה כדי לעבוד את ה', והם עצמם בעמדם על ים סוף בשירתם אומרים זאת: "מכון לשבתך פעלת ה', מקדש ה' כונוני ידוך, ה' ימלך לעולם ועד" (שמות ט"ו, יז-יח).

אך אי אפשר להתחיל במלאכת המקדש, כל זמן שעמלק נמצא בעולם. עמלק אף הוא מאלופי אדום (בראשית ל"ו, טז), אך הוא עצמו לא נבהל מעם ישראל: "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (שמות י"ז, ח). עמלק בא מאחור ונלחם עם ישראל, על אף שעם ישראל לא התגרה בו, ולא איים עליו כלל.

6. בסנהדרין כ', ע"ב כותב רש"י בד"ה בכניסתם לארץ, שבשלוש המצוות הללו נאמר ירושה וישיבה ולכן הם נוהגות רק לאחר ארבע עשרה שנה מיום כניסתם לארץ. ואכן בגמ' בקידושין לו, ע"ב נאמר כך ביחס למצוות מינוי מלך. כך כותב גם ב"יד רמה" שם והאבן עזרא, רבינו בחיי, הרלב"ג והאברבנאל בפירושהם לדברים כ"ה, יט. אעפ"כ מסתבר שקיומם בסדר זה היה גם קודם לכן. לקמן נזכר שלמשה ויהושע היה דין מלך, ומינויים היה לפני הכניסה לארץ. מינויים של משה ויהושע היה בידי שמים, אם כי היה צורך בהסכמת העם, וזאת מפני שלפני כניסתם של ישראל לארץ אין להם גדר של "ציבור", ומצוות מינוי מלך היא מצוה ציבורית, כדברי הרמב"ם בסוף מנין העשה בספר המצוות.

7. על מעמדו של משה כמלך עיין ירושלמי סנהדרין א', ג'; זבחים קב, ע"א; שבועות טו, ע"א; ברש"י ד"ה וכן; בבא בתרא עה, ע"א רשב"ם ד"ה אוי; שמות רבה נ"ב, א', ויקרא רבה ל"ד ד'; קהלת רבה ב', ב'; מכילתא יתרו א' א'; תנחומא ויקהל ד'; רמב"ם פהמ"ש שבועות פ"ב, מ"ב; ה"ל בית ישראל" אות מ"ז, ובי"ה המוריה" על הרמב"ם בה"ל בית הבחירה שם ס"ק ד', ה"י"א. ע"ע ב"שפת ותרומה פרק כ"ה, עמ' 23; בספר "מלכות בית דוד" מהרב דוד אלכסנדר מלינובסקי, סימן י"ז.

יתר על כן, יהושע הוא משבט אפרים, נינו של הנשיא אלישמע בן עמיהוד, (אבן עזרא לשמות י"ז, ט) מבניו של יוסף, מבניה של רחל, והם המתאימים לנצח את עמלק במלחמה. "מני אפרים שורשם בעמלק" (שופטים ה', יד ורש"י).

כך נאמר בגמ' בבבא בתרא קכג, ע"ב:

"ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר ללבן שלחני ואלכה אל מקומי ואל ארצי" (בראשית ל', כה). מאי שנא כי אתיליד יוסף, אמר ליה? ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, שנאמר: "והיה בית יעקב אש, ובית יוסף להבה, ובית עשו לקש, ודלקו בהם ואכלום, ולא יהיה שריד לבית עשו, כי ה' דיבר" (עובדיה א', יח).

ובצורה מפורטת יותר בבראשית רבה ע"ג, ז: "ר' פנחס בשם ר' שמואל בר' נחמן מסורת אגדה היא שאין זרעו של עשו נופל ביד בניה של רחל". משה רבנו ממנה את יהושע להלחם בעמלק. "בחר לנו אנשים, וצא הלחם בעמלק" (שמות י"ז, ט). המלחמה היא של שניהם. משה על הגבעה למעלה, ויהושע למטה בשדה המערכה. משה מכשיר בכך את יהושע להלחם בעמלק: "ויאמר ה' אל משה כתב זאת בספר ושים באזני יהושע" (שם, יד). "שהיה מבקש (משה) להדריכו במלחמה, לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ" (שמות רבה כ"ו, ג).

בית הבחירה – לאחר מחיית עמלק, נסללה הדרך להשראת שכינה בעם ישראל: "ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחננו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות י"ט, ב). מרפידים, במקום בו הם נצחו את עמלק, הם מגיעים למעמד הר סיני. שם "ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני" (שם יא) "וישכון כבוד ה' על הר סיני". (שם כ"ד, טז). לאחר השראת השכינה הכללית עם מתן תורה, בא הציווי לבנות משכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שם כ"ה, ח), ואכן המשכן נבנה במדבר. "והי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוֹקֵם המשכן". (שם מ', טז). אז נשלמה בפעם הראשונה שלישיית המצוות בסדר הנכון. משה רבנו כמלך, מלחמה בעמלק בניצוחו של יהושע משרתו, והציווי לבנות את המשכן במדבר.

8. כך גם בבראשית רבה ע"ה, י"א; במדבר רבה י"ג, ה'; בפסיקתא רבתי י"ב, מ"ט ובפרי זכור פ"ג; אגדת אסתר פ"ו, י"ג; ילקוט שמעוני בשלח רס"ד; ע"ע ב"תורה שלמה" לרמ"מ כשר בשלח פרק י"ז, עמ' 254-266, ובלק פרק כ"ו, עמ' 147. מדוע דווקא בניה של רחל מתאימים להלחם בעמלק עיין ב"משך חכמה" לדברים כ"ט, ג ודבריו תואמים לתנחומא הקדמון פרשת ויצא ט"ו, ותנחומא כי תצא י'.

9. על מעמדו של יהושע כמלך עיין במדבר רבה י"ב, י"א; במדבר רבה כ"א, ט"ז; יומא עג, ע"א; ירושלמי סנהדרין ב', ו'; סנהדרין סו, ע"א רש"י ד"ה נשיא; בבא בתרא עה, ע"א ברשב"ס ד"ה אוי; רמב"ם ה' מלכים א', ג', ה' מלכים ג', ח', ה' סנהדרין י"ח, ו'; וע"ע "תורה שלמה" לרמ"מ כשר יתרו מילואים עמ' 127, ו"עמוד הימיני" לרב שאול ישראל, עמ' נ"ג-נ"ז, בספר "מלכות בית דוד" מהרב דוד אלכסנדר מלינובסקי, סימן י"ח.

ג. תקופת ביניים – מהמשכן במדבר למשכן שילה

הצורך לחזור ולחדש את קיומם של המצוות הללו, נובע בשל שינויים במעמדם ובאופן קיומם, לעתים בכל שלוש המצוות ולעתים בחלקם. כשהפגיעה היא בצלע הראשונה – מלך, אזי נשמט הבסיס כולו, ויש צורך לקיים את הכל מחדש. כשהפגיעה היא בצלע השנייה – עמלק, יש לקיים מחדש את שתי המצוות האחרונות – עמלק ובית הבחירה.

מלך – המלכות בישראל נשארה איתנה ויציבה. יהושע מתמנה למנהיג על ידי משה רבנו "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה" (במדבר כ"ז, יז). לאחר פטירתו של משה, מקבל העם את הנהגתו וסמכותו של יהושע: "כל איש אשר ימרה את פיך... יומת" (יהושע א', יח). יהושע נחשב אף הוא למלך: "בימי שאול עשו מלחמה" [דברי הימים א', ה', י]. בימי שאול זה יהושע. ולמה הוא קורא אותו שאול? שהיתה המלכות שאולה בידו" (בראשית רבה צ"ח, יד).

עמלק – במלחמה ברפידים נוצח עמלק, והדבר איפשר את בנין המשכן במדבר. אך עוד בהיותם במדבר, הם ידעו שבארץ ישראל צפוי להם מאבק נוסף עם עמלק, וממילא הדבר יביא לעיכוב בבנין המשכן בארץ. כשמרגלי משה מתבקשים להשיב תשובה באשר "לעם היושב עליה" (במדבר י"ג, יח), הם אומרים: "**עמלק** יושב בארץ הנגב". (שם כט). כוונתם הייתה להפחיד את העם ולמנוע מהם לעלות, אך זה כנראה לא השפיע.

לאחר העונש שנגזר עליהם שלא להכנס לארץ, קמה קבוצת מעפילים שבכל זאת רצתה לעלות. משה מנסה לומר להם "שהיא לא תצלח... כי אין ה' בקרבכם... כי **העמלקי והכנעני** שם לפניכם ונפלתם בחרב" (במדבר י"ד, מא-מג), אך הם לא שומעים בקולו, ובכל זאת מנסים: "זייר **העמלקי והכנעני** הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה" (שם, מה).

גם בשנת הארבעים, ערב כניסת ישראל לארץ, מנסה עמלק להפריע. אדום מלכות אלופי עשו, לא מאפשרים לעבור דרך ארצם, ועם ישראל נאלץ ללכת מסביב. (במדבר כ', כא; כ"א, ד). אך צאצאי העמלקים שבהם יוזמים מלחמה. "וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבו". (במדבר כ"א, א). מלך ערד האמור הוא מלך עמלק. (במדבר רבה י"ט, כ). שם התפלל ישראל "וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה". (שם, ג). אך על אף זאת עדיין היו עמלקים בארץ ישראל. עוד לא הגיעו למצב שבו הניח ה' מכל האויבים מסביב.

בית הבחירה – המשכן נדד במדבר עם בני ישראל ממקום למקום. "ואהיה מתהלך באהל ובמשכן" (שמואל ב', ז', ו). כעת, עם הגיעם לארץ יש צורך למצוא לו מקום קבוע. במשך ארבע עשרה שנות הכיבוש והחלוקה, עמד המשכן בגלגל, המקום

הראשון בו הם חנו בארץ כשהם עברו את הירדן (יהושע ד', יט), והמחנה המרכזי ממנו יצאו לכבוש את הארץ, (יהושע ט', ו; י', מג). אך זהו מצב זמני לא קבוע¹⁰.

ד. מלך ועמלק בבנין משכן שילה

מלך – יהושע בן נון הוא המנהיג את עם ישראל בשנותיו הראשונות בארץ. כאמור לעיל, הנהגתו מוסכמת ומקובלת ע"י העם.

עמלק – יהושע נלחם בעמים יושבי ארץ ישראל. לא נזכר בספר יהושע במפורש שהוא נלחם בעמלק, אם כי מסופר על כיבוש הנגב מקום מושבו של עמלק. "ויכה יהושע את כל הארץ ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל מלכיהם לא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים כאשר ציוה ה' אלוקי ישראל" (יהושע י', מ). גם ברשימת שלושים ואחד המלכים נזכרים מלך חרמה ומלך ערד שהם מלכים מעמלק. (יהושע י"ב, יד). בסיכום כיבוש כל הארץ, מופיעים בפסוקים ביטויים, שמשמשים מילות מפתח, ושמסמעותם מלמדת על קיום מצות הכרתת עמלק. המילים הם: **"וינח" "מכל אויבך" ו"מסביב"**, מילים שמופיעים בפסוקים בפרשת "זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כ"ה, יז-יט). כך נאמר:

"ויתן ה' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לאבותם וירשוה וישבו בה. וינח ה' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם, ולא עמד איש בפניהם מכל אויביהם, את כל אויביהם נתן ה' בידם. לא נפל דבר מכל הטוב אשר דיבר ה' אל בית ישראל, הכל בא". (יהושע כ"א, מא-מג).

גם בפסוק הפותח את נאום הפרידה הראשון של יהושע, נזכרים אותם ביטויים: **"ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח ה' לישראל מכל אויביהם מסביב"** (יהושע כ"ג, א). רמזים ברורים לנצחון על עמלק.

בית הבחירה – לאחר הנצחון על עמלק נסללה הדרך להקים את המשכן במקום קבוע יותר – בשילה: **"ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד והארץ ונכבשה לפניהם"** (יהושע י"ח, א).

10. בספר חידושים וביאורים בש"ס לרבי מלובביץ, עמ' רל"ב-רל"ז מסביר על פי זה את אריכות הלשון בדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה א', ב"ג: **"משכן שעשה משה רבינו והיה לפי שעה, כיון שנכנסו לארץ העמידו המשכן בגלגל ארבע עשרה שנה שכבשו וחלקו"**. על אף שיהושע היה מלך, אך כיוון שהם עדיין לא כבשו את הארץ אי אפשר היה לבנות בית אבנים ולקיים את המצוה כראוי, ולכן הוא היה רק לפי שעה, במשכן – אוהל. כשבאו לשילה בנו בית אבנים. גם אח"כ שעברו לנב ולגבעון הם "בנו שם מקדש" ולא משכן, כי מצות בנין המקדש הייתה גם אז, אלא שאז הם לא היו במצב של מנוחה, עכ"ד.

השאלה אם בנוב ובגבעון היה בית מאבנים או אוהל, נתונה במחלוקת. רש"י בפסחים לח, ע"ב בד"ה זאת אומרת, כותב שהיה שם בית של אבנים, ועיין ברש"י שם שהעיר על כך. אך הרמב"ם בפיהמ"ש לזבחים פ"ד, מ"ז כותב שהיה אוהל, בשונה ממה שכתב בהלכה. עיין שם ב"תפארת ישראל" אות מ"ז, וביהר המוריה" על הרמב"ם בהל' בית הבחירה שם ס"ק ד', ה"א. ע"ע ב"שפת אמת" לזבחים קיב, ע"ב ד"ה באו, וקיח ע"ב ד"ה ימי; ב"קרבן אורה" לזבחים קטז, ע"ב ד"ה בשילה; במהרש"א בחידושי לזבחים קיח, ע"א ד"ה הא כיצד.

משכן שילה הוא המנוחה שלפני הנחלה הקבועה והנצחית בירושלים (זבחים קיב, ע"ב; קיט, ע"א-ע"ב), אך הוא משכן שדומה יותר למקדש: "באו לשילה ובנו שם בית של אבנים ופרשו יריעות המשכן עליו ולא היתה שם תקרה" (זבחים סא, ע"ב; רמב"ם הל' בית הבחירה א', ב). הבמות נאסרות, והמשכן עומד שם תקופה ארוכה מאוד יחסית למשכנים אחרים. שלוש מאות ששים ותשע שנה. ארבעים ואחד שנים פחות מאשר בית ראשון, וחמישים ואחד שנים פחות מאשר בית שני. בהקמת המשכן בשילה, הם מקיימים את מצות העשה של בנין בית הבחירה, וכאן מתקיימים לראשונה דברי ר' יוסי במלואם: "שלוש מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ – מלך, עמלק ובית הבחירה"¹¹.

ה. תקופת בנינים – בין משכן שילה למשכן נוב

לאחר מותו של יהושע התערערו למעשה כל שלושת הצלעות.

מלך – שלטונו של יהושע היה חזק ויציב דיו, על מנת לכבוש את כל יושב הארץ. בספר יהושע נזכר שה' הכרית את כל אויביו מסביב, אך בכל זאת נשארו כיסים ומובלעות בתוך הארץ שלא נכבשו¹². יהושע אכן מזהירים שלא להדבק בגוים הנשארים בארץ, ושלא ללמוד ממעשיהם (יהושע כ"ג, יב-יג), ומלאך ה' קוצץ וכוּעס עליהם בשל כך (שופטים ב', א-ה). היה בכך גם פתח לאיבוד השליטה הפיזית על יושבי הארץ, והדרדרות רוחנית: "ויעזבו את ה' אלוקי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלוהים אחרים מאלוהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעיסו את ה'... וימכרו ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמוד לפני אויביהם" (שם, י"ב-יד).

אם לפני כן ה' הניח להם מכל אויביהם מסביב, כעת הם נופלים לפניהם. ההדרדרות הרוחנית פוגעת לא רק במצבם הבטחוני, אלא גם במה שקשור להנהגה ולשלטון: "ויקם ה' שופטים ויושיעום מיד שוסייהם וגם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלוהים אחרים וישתחוו להם" (שופטים ב', טז-יז). שופט שונה ממלך, יש לו

11. הגמ' במגילה טז, ע"ב דורשת על הפס' "ויפול על צוארי בנימין, ובנימין בכה על צואריו" (בראשית מ"ה, יד), שיוסף בכה על שני משכנים שעתידיים להיות בחלקו של בנימין ויחרבו, ובנימין בכה על משכן שילה שעתידי להיות בחלקו של יוסף ועתידי להחרב. המהר"צ חיות שם שואל מדוע הוא בכה, הלא על פי התורה הוא עתיד להחרב, ועיקר מצות התורה שיבנה בירושלים, כנאמר בגמ' בסנהדרין כ, ע"ב שלוש מצוות נצטוו ישראל... לבנות להם בית הבחירה, ומה בכיה שייך על ענין זה שמוכרח להיות! ונשאר בצע"ג. לדברינו אין קושיה. בתורה לא נאמר שבית המקדש צריך להבנות דווקא בירושלים, אלא במקום אשר יבחר ה'. גם כאן במשכן שילה, התקיימה סדרת שלוש המצוות, והיה זה אכן "בכניסתם לארץ", לאחר שכבשו וחלקו אותה.

12. הרמב"ן (שמות י"ז, יד) מפרש שהקב"ה צוה את משה "ושים באזני יהושע" לרמוז שמצוה עליהם למחות את זכרו אחרי שימחו את שבע העממים, "ואם היה בימי יהושע בן נון כן, היה מזהירים למחות אותו, אבל נשאר הארץ לרשתה הרבה מאד, ולא הגיע זמנה עד מלך שאול". עיין גם בספרנו (שם, טז).

אמנם סמכויות להוציא למלחמות ולהטיל מס, אך דרגתו פחותה ממלך. הוא איננו נחשב כלבו של העם כולו, כפי שמלך נחשב (רמב"ם הל' מלכים פרק ב' הלכה ו').¹³ זו גם הסיבה למתחים רבים בין השבטים באותה תקופה. תקופת השופטים מאופיינת בקשיים רבים, בעליות ומורדות, בביסוס שלטוני של עם ישראל בארץ. כשהיה שופט, היה המצב הרוחני והבטחוני טוב יותר בדרך כלל, אך עם הסתלקותו חזר המצב לקדמותו. גם במהלך התקופה מוזכר הדבר בפסוקים: "ולא זכרו בני ישראל את ה' אלוהיהם המציל אותם מכל אויביהם מסביב" (שופטים ח', לד). גם שמואל הנביא מזכיר תקופת זו לאחר שנים רבות באותם מילות מפתח: "וישלח ה' את ירובעל (גדעון) ואת בן (שמשון) ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד אויביכם מסביב" (שמואל א', י"ב, א).

עמלק – אויבי ישראל קמים מחדש להלחם נגד עם ישראל וביניהם גם עמלק. בתחילת תקופת השופטים מצרף עגלון מלך מואב את בני עמון ועמלק למלחמה עם ישראל (שופטים ג', יג). כך גם אחרי כן בזמן גדעון (שם ו', ג ולג; ז', יב). יתר על כן, עמלק מתפשט גם לצפונה של ארץ ישראל. השופט עבדון בן הלל הפרעטוני נקבר "בארץ אפרים בהר העמלקי" (שופטים י"ב, טו). מכאן שהייתה להם אחיזה גם בנחלת אפרים. השופטים שהם מבניה של רחל – אהוד מבנימין, גדעון ממנשה, הם הנלחמים באותה עת בעמלק (המלבי"ם לשופטים ה', יג-יד, מפרש את דברי דבורה בשירתה: "אז יד שריר לאדירים... מני אפרים שורשם בעמלק, אחריו בנימין בעממיק", על שבת אפרים שהלך אחרי אהוד שהיה משבט בנימין להלחם בעמלק).

בית הבחירה – המשכן הוא הדבר היציב ביותר מבין השלושה. הוא עומד בנוי בשילה במשך כל תקופת ספר שופטים. תקופה ארוכה מאוד – 369 שנה. אך במהלך כל התקופה הוא כמעט ואינו נזכר בספר שופטים, ובוודאי שהוא איננו תופס מקום מרכזי. יתר על כן, בית יוסף לוקחים את הארון אליהם לבית אל (שופטים א', כב), והארון שם ימים רבים, (שם כ', כז-כח). המשכן מרוקן מתוכנו המרכזי. זה גורם לחריגות רבות בעבודת ה' למרות שהעבודה בבמות אסורה. גדעון מציג אפוד בעפרה, והעם זונה אחריה (שם ח', כז), יפתח נודר נדר ולא הולך להתיירו (שם י"א, לט) ועוד. המשכן נזכר יחד עם פסל מיכה. בני דן שמו את פסל מיכה "כל ימי בית האלוקים בשילה" (שופטים י"ח, לא). הדבר מלמד על נהירה אחר ע"ז בניגוד לעבודת ה' בשילה. "והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבים זה בזה" (סנהדרין קג, ע"ב). המשכן בשילה נזכר שוב עם סיום פרשת פלגש בגבעה. אמנם שם נאמר שהחגיגה בשילה היא "מימים ימימה", אך באותה מידה יש צורך להסביר ולפרט בצורה מאוד מדוקדקת, היכן הוא משכן שילה. כנראה שמקומו לא כל כך ידוע, ומכאן שהמשכן איננו תופס מקום מרכזי: "מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסילה העולה בית אל שכמה ומנגב ללבונה" (שופטים כ"א, יט).

בתחילת ספר שמואל, בימי השופט האחרון – עלי הכהן, שבימי חרב המשכן, ישנה התייחסות רחבה יותר לנעשה במשכן. עיקר הסיפור עוסק בחנה אמו,

13. האברבנאל בהקדמתו לספר שופטים מאריך להסביר את ההבדלים שבין מלך לשופט.

המתפללת בשילה ומבקשת בן, על הולדת שמואל, ומעשיו במשכן. חז"ל מספרים שאלקנה אביו של שמואל, היה עולה לרגל לשילה, ובכל פעם היה הולך מדרך אחרת. כך היה מעודד אחרים לעלות גם כן (ילקוט שמעוני ב', ע"ז). זוהי דוגמא נוספת לחוסר מרכזיותו של המשכן¹⁴. לאחר מות יהושע, במהלך תקופת השופטים, ישנה ירידה תלולה באופן קיום שלוש המצוות. המלך המרכזי מתחלף בשופטים רבים הנאים משבטים שונים, עמלק שוב מרימים ראש כנגד ישראל ומתבססים בארץ, והמשכן איננו במרכז החיים הרוחניים של עם ישראל.

ו. תקופת ביניים – בין המשכן בנוב למשכן בגבעון

מלך – עם חורבן שילה ומותו של עלי הכהן תמה תקופה בחיי עם ישראל. המנהיג הוא שמואל. עם זקנותו הוא ממנה את שני בניו השופטים, אך בשל מעשיהם הרעים, הסתבר שהם לא ראויים לכך (שמואל א' ח', א-ג). בפעם הראשונה באה דרישה מפורשת מהעם למלך. שמואל איננו מרוצה מהבקשה, אך הקב"ה אומר לו: "שמע בקולם והמלכת להם מלך" (שם כ"ב).

שאול הוא הראשון במקרא מבין מנהיגי ישראל שנקרא מלך. הוא נמשח על ידי שמואל, ולמעט כמה, הנהגתו מקובלת על ידי העם. (שמואל א' י', כד-כז): "ושאול לכד את המלוכה על ישראל". (שם א' י"ד, מז).

עמלק – שאול מבסס את ממלכתו. שנה אחת הוא מולך עם שמואל ביחד (תמורה טו, ע"א), והוא גם מצליח מאוד במלחמותיו. אף הוא מבניה של רחל משבט בנימין, והוא ראוי להלחם בעמלק. "מני אפרים **שרשם בעמלק**, אחריו בנימין בעממין" (שופטים ה', יד). הראשון שנלחם בעמלק – יהושע, היה משבט אפרים, והבא אחריו הוא מבנימין (רשי"י, "מצודות דוד" ורד"ק שם על פי פסיקתא רבתי פ"ב ופי"ג): "וילחם סביב **בכל איביו** במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשע. **ויעש חיל ויך את עמלק** ויצל את ישראל מיד שש"ה" (שמואל א' י"ד, מז-מח).

הדגשה מיוחדת על נצחון עמלק, כשהביטויים המתלווים לו הם – "סביב", "ובכל אויביו". ביטויים מוכרים מפרשת זכור (דברים כ"ה, יז-יח)¹⁵.

14. דווקא היות המשכן תקופה ארוכה בשילה זהו גם חסרוננו הגדול. הרמב"ן במדבר ט"ז, כא כותב: "ואומר אני בדרך סברה שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה... ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה היה נעשה בימי שאול או גם בימי דוד" וכו'. כדבריו משמע גם במדרש תהלים שוחר טוב י"ז, ד'. עיין בספר "הר המוריה" בתל בית הבחירה א', ב' ס"ק ב' שבימי שאול לא הכריתו את כל העמלקים ולכן לא יכלו לבנות את המקדש. אך יש להשיב על דבריו, שהיא גופא טענת הרמב"ן, מדוע הם לא עשו את כל הנדרש על מנת שיוכלו להגיע למצב שיוכלו לבנות את בית המקדש.

15. את הפס': "כי יד על כס יה" (שמות י"ז, טז) מפרש הרמב"ן: "שכאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה', ילחם בעמלק, והוא רמז לשאול המלך הראשון". ההדגשה בדברי הרמב"ן היא ששאול הוא הראשון הנלחם בעמלק כמלך. כך גם באבן עזרא שם. ה"אור החיים" הקדוש (שם יד) כותב שהכפילות בפסוק: "מחה אמחה... מתחת שמים" רומזת על קיום המצוה בעתיד. מחה – בימי שאול, אמחה – בימי מרדכי, מתחת השמים – לעתיד לבוא. (ונראה שכוונתו לימות המשיח). עיין עוד ברשי"י (ישעיהו ל"ד י).

ההצלחה במלחמה עם עמלק מביאה את שמואל לצוות את שאול בשם ה': "פקדתי את אשר עשה **עמלק לישראל** בדרך בעלתו ממצרים. עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו, והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור". (שמואל א' ט"ו, ב-ג). ציווי מפורש למלך לקיים את האמור בתורה: "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (דברים כ"ה, יט). שאול הוא משבט בנימין, מזרעה של רחל, והם המתאימים ביותר להלחם עם עמלק.

שאול מכה אמנם בעמלק, אך הוא מאכזב מאוד. הוא משאיר בחיים את אגג מלך עמלק, והוא חומל על מיטב הצאן והבקר. גם לאחר ששמואל מוכיחו, הוא מנסה להצדיק את מעשיו. הוא איננו מבין את עומק המלחמה שיש לעם ישראל עם עמלק. תגובתו של שמואל היא: "מאסתי את דבר ה', וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל... כי קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך" (שמואל א' ט"ו, כו-כח). שאול מאבד את מלכותו בשל כשלונו במלחמת עמלק. מותו בקרב בגלבע, היה על יד נער גר עמלקי (שמואל ב' א', ח).

בית הבחירה – חורבן משכן שילה היה עם נפילת ארון הברית בשבי פלשתים. הארון מוחזר לבסוף אלא שהוא מונח בקרית יערים ואח"כ בבית אבינדב בגבעה (שמואל א' ז', א-ב). הארון נמצא שם עד שדוד מעלה אותו אחר כך לירושלים (שמואל ב' ז', ג ויח).

לאחר חורבן שילה נבנה המשכן בנב. בנייתו לא נזכרת בפסוקים במפורש. על משכן נוב אנו למדים מברית דוד לשם מפני שאול, על כך שערכו בו את לחם הפנים, ושעלו לשם לרגל. סופו של משכן נוב הוא הריגת הכהנים על ידי שאול (שמואל א' כ"א, ב-ט; כ"ב, יא-יט). "כשמת שמואל הרמתי חרבה נוב" (זבחים קיח, ע"ב). שמואל מת מספר חודשים לפני שאול, ומכאן שבמשך עשר שנות השופטות של שמואל, ובמשך שתי שנות המלוכה של שאול (שמואל א', י"ג, א) המשכן היה בנב¹⁶. אך גם כאן, המשכן איננו תופס מקום מרכזי כלל. שמואל מכנס את ישראל לתפילה וקרבן במצפה (שם ז', ה-ט; י', יח), ועיקר פעילותו בבית אל, בגלגל, ובבית ברמה (שם ז', טז-יז; ח', ד; י"א, יד). הבמות הקטנות מותרות באותה עת (זבחים קיח, ע"ב), והדבר איננו מסייע להעמדת המשכן במקום הראוי לו.

16. בירושלמי מגילה א', י"ב וכן ב"סדר עולם" פרק י"ג וב"סדר הדורות", ב"א, תתע"א נכתב שהמשכן עמד בנב י"ג שנה עד שמת שאול. הרד"ב¹⁷ בהל' בית הבחירה א', ב' כותב שהמשכן עמד בנב ל"ב שנה ובגבעון כ"ה שנה, ועיין בספר "הר המוריה" שם. המהרש"א בחידושי זבחים קיח, ע"ב כותב שהמשכן עמד בנב י"א שנה ובגבעון מ"ו שנה. רש"י לשמואל א' כ"ז, ז כותב ששמואל מת ארבעה חודשים לפני שאול, ואילו הרד"ק לשמואל א' כ"ה, א כותב ששמואל מת שבעה חודשים לפני שאול. על חישובי השנים אצל שמואל עיין בספר "סדר הדורות" בתנ"ך לאליעזר שולמן, עמ' 114-115. לפיו שמואל שפט את ישראל שלוש עשרה שנה, אך מסורת חז"ל היא ששמואל שפט עשר שנים. עיין תמורה טו, ע"א; נזיר ה, ע"א; במדבר רבה ג', ו'.

מלכותו של שאול יכלה להביא לידי קיום שלוש המצוות – מלך, עמלק ובית הבחירה. מלכותו התבססה מאוד, הוא הצליח במלחמותיו והוא יכל לבצר את מעמד המשכן שבנוב. אך הוא נכשל כשלון חרוץ במלחמת עמלק. הוא נכנע לתאוות העם, וניסה להסביר זאת כמעשה לשם שמים. מלכותו נלקחת ממנו, והוא משקיע את רוב מרצו ברדיפה אחר יורשו, גם במחיר הריגת כהני המשכן בנוב. הדרדרות תלולה שבה מאבד עם ישראל את מלכו הראשון, לא מכריתים את זרע עמלק, והמשכן בשוליים, מגואל בדם הכהנים השחוטים עד לחורבנו.

ז. תקופת ביניים – בין משכן גבעון למקדש בירושלים

מלך – מיד לאחר שנלקחה המלכות משאול, מצוה ה' את שמואל להכתיר את יורשו. דוד בן ישי משבט יהודה. דוד מבסס את מלכותו במקביל לשאול המתקשה לקבל את גזירת ה', ותוך מלחמה עם שאול. גם לאחר מות שאול, קיים עדיין מתח מתמיד בין בית שאול לבית דוד. אך דוד מתקבל כמלך: "ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה... וימשחו את דוד למלך על ישראל". (שמואל ב' ה', ג), "וילך דוד הלך וגדול וה' אלוקי צבאות עמו" (שם י).

דוד הוא המלך הראשון משבט יהודה, שבט שלו ראוייה המלכות האידיאלית והנצחית. "כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות והרי המלכות לו ולבניו הזכרים עד עולם, שנאמר יכסאך יהיה נכון עד עולם". (רמב"ם ה' מלכים א', ז וט). המלכות של דוד היא קיום הצוואה של יעקב אבינו: "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו". (בראשית מ"ט, י ורמב"ן שם).

עמלק – שאול נלחם עם אויבי ישראל, ובמקביל רודף אחר דוד. גם דוד במהלך בריחתו ממנו נלחם עם אויבי ישראל. דוד מקבל את צקלג מיד אכיש מלך גת (שמואל א', כ"ז, ו). הוא פושט משם על גדודי עמלק (שם ח). על יואב שר צבאו נאמר: "ויוך כל זכר באדום... עד הכרית כל זכר באדום" (מלכים א' י"א, טו-טז). דוד שאלו מדוע הוא לא קיים בשלמות את המצוה בתורה: "תמחה את זכר עמלק" (בבא בתרא כא, ע"ב)¹⁷.

¹⁷ המהרש"א נחידושי אגדות לסנהדרין כ', ע"ב בד"ה כותב שמפסוק זה יש ללמוד שדוד הכרית כל זכר בעמלק. בשו"ת "אגרות משה", חושן משפט ב', סימן ע"ח כותב שגם במלחמת מצוה כמלחמת עמלק צריך ציווי מיוחד, אורים ותומים וסנהדרין "ומוכרח זה, מהא דדוד ושלמה וכל המלכים הצדיקים לא יצאו להלחם בעמלק, וזה דבר ברור ומוכרח שלא שייך לפלוג על זה". דבריו קשים כי מהפסוקים שלפנינו מוכח שדוד נלחם בעמלק. שלמה לא נלחם בעמלק מפני שלא היה צורך. כמו כן במלחמת מצוה אין צורך בסנהדרין ובאורים ותומים כפשוטו סוגיות הגמרא בסנהדרין טז, ע"א ופסק הרמב"ם בהלכות סנהדרין ה', א'; ה' א'; ה' מלכים ה', ב'; פהמ"ש סנהדרין א', ה'; ב' ד'; בסהמ"צ סוף שורש י"ד.

גם את דברי הרמב"ן בסוף סהמ"צ במצוות לא תעשה ממנו משמע שבמלחמת מצוה צריך שאילה באורים ותומים אפשר להסביר אחרת, כדי שלא יסתור את דברי הסוגיא בסנהדרין טז, ע"א, ואת דבריו שלו בדברים י"א, כד. יש לגרוס ולפסק בספר המצוות שם, כפי שמופיע בספר המצוות בהוצאת מוסד הרב קוק: "ויש לי מצוה מסתפק עלי, והוא שיראה לי שמצוה על המלך או על

דוד היה צריך להלחם בהם פעם נוספת. "ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתם לא נמלט מהם איש" (שם ל', יז).

את מה שבני רחל לא עשו כראוי, יעשה המלך האידיאלי משבט יהודה. אלא שלמלחמות דוד הצטרפו גם לוחמים מבני שבט מנשה. "בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה... ראשי האלפים אשר למנשה. והמה עזרו עם דוד על הגדוד כי גבורי חיל כולם ויהיו שרים בצבא". (דברי הימים א' י"ב, כא-כב). דוד ניצח במלחמה עם עשו, עד שזווג עמו מזרע רחל (אגדת אסתר פ"ו, י"ג). עם סיום המלחמות נאמר בפסוק: "ויהי אחרי מות שאול, ודוד שב מהכות את העמלק" (שמואל ב' א', א). הוא מודה בתפילותיו – תהילותיו לקב"ה על נצחונותיו על עמלק: "גערת גוים, אבדת רשע, שמם מחית לעולם ועד... אבד זכרם המה וה' לעולם ישב" (תהלים ט', ו-ח). כעת דוד הוא המלך היחידי, הוא הכה את עמלק, והדרך סלולה לבצע את המצוה השלישית – בנין בית הבחירה.

בית הבחירה – המשכן באותה עת בגבעון: "ומשכן ה'... בעת ההיא בבמה בגבעון" (דברים הימים א' כ"א, כט). ייתכן ששאל עצמו הוא זה שהעביר את המשכן מנוב לגבעון, לעירו של בית שאול. (דברי הימים א' ח', כט-לג; ט', לה-לט), חודשים מועטים לפני מותו. "כשמת שמואל הרמתי חרבה נוב ובאו לגבעון" (זבחים קיח, ע"ב)¹⁸. המשכן עומד בגבעון במשך ארבעים וחמש שנה לערך¹⁹, וגם הוא איננו תופס מקום מרכזי בחיי האומה. הבמות עדיין מותרות (זבחים קיח, ע"ב), אלא שכאן יש סיבה משמעותית אחרת, לכך. עוד בחיי שמואל בטרם נהג דוד כמלך, עוד בהיות המשכן בנוב, הם החלו לתכנן את בנין המקדש בירושלים: "וילך הוא ושמואל וישבו בנאות... הנה דוד בניות ברמה" (שמואל א' י"ט, יח-יט). "וכי מה ענין ניות אצל רמה? אלא שישבו ברמה והיו עוסקים בנויו של עולם". (זבחים נד, ע"ב).

דוד עושה פעולות נוספות. הוא נלחם עם פלשתים בסביבות ירושלים והוא לוכד את מצודת ציון היא עיר דוד (שמואל ב', ה', ו-ז). בשלב הבא דוד מעלה את ארון ה' מבית אביננדב שבגבעה, דרך בית עובד אדום הגתי, אל עיר דוד, בתוך האוהל אשר הכין לו. (שם ו', א-יח). הכל מוכן לכאורה, אפשר להתחיל לבנות את בית הבחירה בירושלים. גם בפסוקים אנו מוצאים את הביטויים המתאימים: "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו". ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים יושב בתוך היריעה". (שם ז', א-ב).

השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות, או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בענייניו. בדפוסים הרגילים הפסיק הוא לאחר המילים "ואו המצוה", ולפיהם הרמב"ן מסתפק אם במלחמת מצוה גם צריך אורים ותומים. אך לפי הפיסוק שלפנינו, ספקו של הרמב"ן הוא האם למנות את הציווי להוציא למלחמת רשות באורים ותומים כמצוה בספר המצוות, או לא.

18. יתכן גם שהדבר נעשה על חשבונם של הגבעונים, ואף זה מסיבות הרעב שהיה בימי דוד, כשנה אחרי מות שאול. (שמואל ב' כ"א, א וכן ראה בפרקי דר' אליעזר י"ז).

19. בזבחים קיח, ע"ב נאמר שהמשכן עמד בנב ובגבעון חמישים ושבע שנה. חישובנו לעיל שבנב הוא עמד שנים עשרה שנה, ומכאן שבגבעון עמד ארבעים וחמש שנה.

דוד אף מקדיש את השלל מהמלחמות, כולל מה שכבש מעמלק, לבנין המקדש (שם ח', יא-יב). אלא שהקב"ה מונע ממנו לבנות. אמנם התנאים בשלים, אך בנו שיקום אחריו הוא זה שיבנה את בית המקדש בירושלים: "כה אמר ה' צבאות אני לקחתיך... להיות נגיד על עמי על ישראל, ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכריתה את כל אויביך מפניך... והניחותי לך מכל אויביך... והקימותי את זרעך אחרך... הוא יבנה בית לשמי" (שם ז', ח-יג).

דוד מקבל את הגזירה, ולמרות רצונו העז לבנות את בית המקדש, הוא איננו בונה בפועל דבר, אם כי הוא עושה כל שביכולתו לקדם את העניין. דוד רוכש את גורן ארונה היבוסית, בונה שם מזבח ומקריב עליו עולות, (דברי הימים א' כ"א, כו). הוא רוכש ברזל, נחושת, ארזים וציוד נוסף לבנות הבית (שם כ"ב, א-ה), מעורר, מעודד ומצוה את שלמה בנו להזדרז בבנינו (שם, ו-יט). גם את העם מצוה דוד להיות שותפים בבנין הבית, והוא אף מגיש לשלמה תוכנית אדריכלית של בית המקדש (שם כ"ח, א-כ"ט, כב).

בצוואה של דוד לשלמה הוא משתמש בביטויים המתאימים: "הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, והניחותי לו מכל אויביו מסביב... הוא יבנה בית לשמי". (שם, כ"ב, ט-י). כך גם בדברי דוד לשרי ישראל: "הלא ה' אלוהיכם עמכם והניח לכם מסביב... וקומו ובנו את מקדש ה' אלוהיכם" (שם, יח-יט).

מאז שנמנע מדוד לבנות את בית המקדש, וכשהסתבר שהוא לא יוכל למלא את שלוש המצוות – מלך, עמלק ובית הבחירה, חלה הדרדרות גם בשתי הצלעות הראשונות. דוד חוזר להלחם עם אויביו מסביב – פלשתים, עמון, ארם ועוד, וגם מעמדו מבפנים מתערער. בנו, אבשלום, מורד בו – "היה לב איש ישראל אחרי אבשלום" (שמואל ב', ט"ו, יג), ודוד נאלץ לברוח מביתו ברגליו בשל כך. מעמדו באותם שישה חודשים לעניין הקרבת קרבן הוא כהדיוט (ירושלמי ראש השנה א', א'). אחרי מות אבשלום חוזר העם להיות תחת הנהגתו של דוד, אך זוהי מלכות עם בעיות פנימיות.

ח. מלך ועמלק בבנין בית המקדש הראשון בירושלים

מלך – שלמה נמשח למלך עוד בחיי אביו. אדניה בן חגית אחיו מנסה בתחילת הדרך ליטול את המלכות ממנו, אך לבסוף שלמה הוא המלך המוסכם: "ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכותו מאד" (מלכים א', ב', יג). שלמה מבסס את ממלכתו מבחינה רוחנית, צבאית, מדינית וכלכלית, ותקופת שלטונו הראשונה, טובה מאוד לישראל: "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב אוכלים ושותים ושמחים" (שם ד', כ).

עמלק – את המלחמה עם עמלק עשה כבר דוד אביו. כשלמה ירש את הממלכה, מצבו מבחינה צבאית היה טוב מאוד. כך הבטיח לו ה', כפי שאמר לו דוד בצוואתו, וכך אכן היה: "כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר ושלום היה לו מכל עבריו סביב". (שם, ה', ד): "ויהי שמו בכל הגוים סביב" (שם, י). גם הדרך

לבנות את בית המקדש סלולה בפניו. שלמה מדגיש עניין זה בברכתו בעת חנוכת בית המקדש: "ברוך ה' אשר נתן **מנוחה** לעמו ישראל ככל אשר דבר" (שם ח', נו). גם כאן מצויים ביטויים מפרשת עמלק.

בית הבחירה – המשכן, הבמה הגדולה נמצאת עדיין בגבעון, ושלמה הולך עם כל הקהל לזבח שם במזבח (שם, ג', ד; דברי הימים ב' א', ג ויג). הארון כזכור הועלה כבר על ידי דוד לירושלים. שלמה, אכן, עושה את ההכנות המתאימות, ובונה את בית המקדש הראשון במקומו הקבוע והנצחי: "ויבן הבית לה'" (מלכים א' ו', א). בית המקדש הופך להיות המקום המרכזי ביותר לעם ישראל ולעולם כולו: "בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים" (שם, ח', יג).

עם הקמת בית המקדש על ידי שלמה, נשלם גם קיום סדרת שלוש המצוות בפעם השנייה, אלא שהפעם מדובר בבית ממש לא במשכן. שלמה מבית דוד הוא המלך של כל ישראל, ה' מניח לו מכל אויביו מסביב, ובית ה' על תילו בירושלים.

ט. תקופת ביניים עד חורבן בית המקדש הראשון

מלך – כבר במהלך בנין המקדש החלו להבקע בקיעים. שלמה נושא את בת פרעה (מלכים א' ג', א), ולבסוף נאמר: "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בית פרעה מואביות, עמוניות, אדומיות, צדוניות, חתיות... ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלוהים אחרים" (שם, י"א, א-ד). תגובת ה' היא, קריעת הממלכה ממנו. ואכן בימי בנו – רחבעם, התפלגה הממלכה. רוב עם ישראל נוטה אחר מלכות ישראל בראשותו של ירבעם בן נבט. אין יותר מלכות אחת מאחדת: "מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאהליך ישראל" (שם, י"ב, טז). הפילוג בממלכה החריף והתרחב, למעט נסיונות התקרבות מעטים, עד חורבן בית ראשון.

עמלק – אויבי ישראל מרימים ראש, מיד עם קריעת הממלכה מיד שלמה: "ויקם ה' שטן לשלמה את הדד האדומי מזרע המלך הוא באדום" (שם, י"א, יד). כך גם "את רזון בן אלידע... ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה" (שם, כג-כה). תמה התקופה בה הניח ה' לשלמה מכל אויביו מסביב. מכאן ואילך, מנהלות מלכות יהודה וישראל מלחמות עם אויבים שונים, עד שנבוכדנאצר מלך בבל מחריב את ירושלים.

אצל יהושפט מלך יהודה נאמר: "ויהיה אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה" (דברי הימים ב' כ', א). "**העמונים שעמהם אלו עמלק שהתערבו ביניהם**" (רש"י שם על פי האמור לקמן שם בפסוק כב).

כך גם בימי חזקיהו מלך יהודה. מבני שבט שמעון יושבים בתוך שבט יהודה "ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר... בני ישעי בראשם. ויכו את שארית הפליטה **לעמלק** וישבו שם עד היום הזה" (דברי הימים א' ד', מב-מג). לפי חז"ל (בבא בתרא קכג, ע"ב) ישעי זה, היה משבט מנשה, כפי שנזכר בפסוק (שם ה', כד) אף הוא מבניה של רחל המוכשר להלחם בעמלק.

אסף, ממשוררי ספר תהלים, חי לפי דעה מסוימת בחז"ל סמוך לחורבן. (איכה רבה ד', יד). הוא מזכיר בדבריו (תהלים פ"ג) שמות של אחד עשר אויבים שקמו

להלחם בעם ישראל, וביניהם גם עמלק (שם פס' ח). ייתכן להסביר שדבריו מתייחסים למלחמות שאירעו עד ימי חזקיה מלך יהודה, כולל מלחמות בני שמעון בעמלק.

בית הבחירה — פילוג בממלכה מביא לפילוג בשכינה. ירבעם בן נבט חושש ש"אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים וישבו אל רחבעם מלך יהודה" (מלכים א' י"ב, כז). הוא בונה שני מקדשים בגבולות ממלכתו, בבית אל בדרום, ובדן בצפון, והוא מונע מהעם לעלות לרגל לירושלים. הוא מוסיף חודש ללוח השנה, משנה את סדרי העבודה במקדשיו בכך שהוא מאפשר לכל אחד להקריב, ומציב בכך דגם חדש לעבודה זרה בעם ישראל. העבודה זרה פושטת לבסוף גם בירושלים. הנביאים ניסו להלחם בעובדי העבודה זרה, אך ללא הועיל. גם כשהחלו ההגלות לבבל, הם המשיכו בדרכיהם (מלכים ב' כ"ד, יט).

פילוג בממלכה, גורם לערעור המצב הבטחוני, ולפיצול בעבודת ה', כשחלקים נכבדים בעם עובדים לבסוף עבודה זרה. עם חורבן בית ראשון וגלות עם ישראל לבבל, מתערערת השלמות המרוממת שהייתה בימי שלמה, ונפגעת כל סדרת שלוש המצוות — מלך, עמלק, בית הבחירה.

י. מלך ועמלק בבנין בית המקדש השני

עם ישראל יוצא לגלות בבל למשך שבעים שנה. עם סיום התקופה, מצהיר המלך כורש את הצהרתו המפורסמת, ומאפשר ליהודים לעלות לירושלים ולבנות מחדש את בית המקדש (דברי הימים ב', ל"ו, כב; עזרא א', א-ד).

מלך — ראשי הגולים בבבל, מתארגנים לעליה. "ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלויים" (עזרא א', ה). כורש נותן מכלי בית המקדש הראשון "לששבר הנשיא ליהודה" (שם פס' ח), ויש הסוברים שזהו זרובבל עצמו, מנהיגם של העולים לארץ ישראל. יחד אתו עלו מנהיגים נוספים: "אשר בא עם זרובבל, ישוע, נחמיה, שריה, רעליה, מרדכי בלשן, בגוי, רחום בענה מספר אנשי עם ישראל" (שם ב', ב). זרובבל איננו מוגדר כמלך, מאחר וכולם כפופים למלכות פרס. הוא בעל התפקיד הבכיר ביותר בעם ישראל, והוא נקרא "נשיא" (שם ח), או "פחה" (חגי א', אויד; ב', ב וכא). דרגה השווה למושל מדינה או אזור. כל זאת מבחינת מלכות פרס. אך בייחוסו המשפחתי, הוא מזרע המלוכה. הוא צאצא של יכניה ממלכי יהודה לפני החורבן. (דברי הימים א' ג', יז-יט). על אף החורבן, ועל אף הניתוק מהארץ למשך שבעים שנה, חוזרת הנהגת העם לידי זרע המלוכה. "מי אתה הר הגדול, לפני זרובבל למישור" (זכריה ד', ז).

עמלק — עם עלייתם ארצה, הם בונים מזבח בירושלים. יש בידם אישור מכורש לבנות את בית המקדש כולו, אך הם חוששים לעשות זאת: "כי באימה עליהם מעמי הארצות" (עזרא ג', ג). חששם היה מוצדק. בשנה השנייה לבואם ארצה הם ניגשים לבנות את בית המקדש ואז: "וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל... ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות" (עזרא ד', א-ה). הצוררים שלא

אפשרו את בנין בית המקדש, היו שומרונים מיושבי הארץ (רש"י שם). הם גרמו לכך שבניית הבית הופסקה למשך שמונה עשרה שנה. "וסזכרים עליהם יועצים להפר עצתם כל ימי כורש מלך לפרס ועד מלכות דריוש מלך פרס" (עזרא ד', ה'; ושם, כד).

בהמשך הפרק מופיע כתב שטנה נגד היהודים שנשלח למלך אחשורוש שמלך אחרי כורש: "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים" (שם פס' ו'). כתב השטנה עוסק בהפסקת בנין המקדש. אין הכוונה לגזירת המן להשמיד את כל היהודים, מאחר והיא הייתה בסוף ימי מלכות אחשורוש – "בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש" (אסתר ג', ז). כותבי כתב השטנה היו עשרת בני המן. (ילקוט שמעוני עזרא, תתס"ח ד'; רש"י לאסתר ט', י'; רש"י למגילה טו, ע"א ד"ה שמש). מי שנשלח לפרס כדי לטפל בעניין היו מרדכי היהודי והמן בן המדתא האגגי: "מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש בימיו, והמן ירד שיבטל בנין בית המקדש" (מדרש תהלים י"ח, יא; ילקוט שמעוני תקמ"ה, תתמ"ה; אגדת אסתר ה', ט)²⁰.

מסתבר שלא מספיק לכוון מלכות ביהודה ולגשת לבנין בית המקדש, כל זמן שעמלק נמצא ומפריע לבנייתו. כל הרקע של מגילת אסתר הוא ניסיון חידוש הרשיון לבנין הבית. ושתי היא נכדתו של נבוכדנאצר מלך בבל, מחריב בית המקדש הראשון, והיא זו שמשכנעת את המלך אחשורוש שלא לבנות את מה שסבה החריב. (ספרי דאגדתא על אסתר נוסח ב' פרשה א'). המלך אחשורוש מוכן לתת לאסתר עד חצי המלכות ולא דבר שחוצץ למלכות – בנין המקדש (מגילה טו, ע"ב). במשתה הוא משתמש בכלי המקדש, ולובש את בגדי הכהן הגדול (מגילה יא, ע"ב): "וכך אמר הקב"ה: אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין בית המקדש, לא היה מי יודעו, אלא יתגדל ואחר כך יתלה" (אסתר רבה ז', ב).

ההנהגה בארץ ישראל באותה עת היא אצל צאצאי מלך יהודה. מי שנשלח לפעול באופן מעשי נגד צאצאי עמלק אילו הם מרדכי ואסתר משבט בנימין. הם מזרעה של רחל, והם אלה שמתאימים להוביל את המאבק בהמן ומשפחתו, ובכל העמלקים שבמלכות אחשורוש. לאורך כל מגילת אסתר אנו לא מוצאים שום קשר עם ההנהגה של מלכות יהודה הנמצאת באותה עת בארץ ישראל: "נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים". (אסתר ט', ב; שם ה', טז). תיאור דומה לאמור בספר יהושע עם השלמת כיבוש הארץ: "ולא עמד איש בפניהם מכל אויביהם, את כל אויביהם נתן ה' בידם" (יהושע כ"א, מב)²¹.

20. "אור החיים" הקדוש (שמות י"ז, טז) כותב שיש רמז לדבר בכפילות שיש בפסוק: "מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים". מחה – בימי שאול, אמחה – בימי מרדכי, מתחת השמים – לעתיד לבוא. עיין בפסיקתא רבתי פ"ב שמוצא רמז לנצחון מרדכי על המן בפסוק: "ויהי ידיו אמונה עד בא השמש". בילקוט שמעוני שופטים נ' מוצא רמז בשירת דבורה: "מני אפרים שרשם בעמלק אחריו בנימין בעממיו" (שופטים ה', יד) אחריו זהו מרדכי. ע"ע ב"תורה שלמה" בשלח פרק י"ז, עמ' 264. כך גם ב"כלי יקרי" (שמות י"ז, יב). עיין עוד ברש"י (ושעיהו ל"ד, י).

21. במשנה ידים ד', ד' נאמר שסנחריב בלבל את האומות. כך גם פוסק הרמב"ם הל' מלכים ה', ד"ה', והחינוך במצוה תכ"ח ותקכ"ח. כיצד ידעו לזהות מי הם העמלקים בזמן מרדכי ואסתר? עיין ב"מרגליות הים" לסנהדרין צו, ע"ב אות י"ג; בספר "מועדי ישראל" לרב שלמה גורן, עמ' ר"ט-ר"יז.

בית הבחירה – עם סילוקו של המן, והריגת כל שונאי ישראל מזרע עמלק, נסללה הדרך לחידוש הרשיון לבניית בית המקדש. בימי דרוש, בנם של אחשורוש ואסתר, נשלם בניינו של הבית השני. "ושיצא ביתיה דנא... שנת שת למלכות דרוש מלכא ועבדו חנוכת בית אלהא דנה בחדוה" (עזרא ו', יד-טז). שבי ציון עושים חנוכת בית, ומחדשים בו את העבודה. יהושע בן יהוצדק, בן זוגו של זרובבל בהנהגת העם, הוא הכהן הגדול בראשיתו של הבית השני (חגי א', א). אף הוא צאצא של שריה, הכהן הגדול האחרון שהיה בסוף בית ראשון. (מלכים ב', כ"ה, יח-כא; דברי הימים א' ה', מ-מא). הכהונה והמלוכה הם המשך ישיר למה שהיה עד חורבן בית ראשון²².

יא. מלך ועמלק בבנין בית המקדש השלישי

גם לעתיד לבוא בימי בית המקדש השלישי, נקיים את שלוש המצוות – מלך, עמלק, בית הבחירה. כך בנבואת זכריה ו', יב-יג: "הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה'. והוא יבנה את היכל ה' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו". הנבואה עוסקת במלך המשיח שהוא זה שיבנה את היכל ה'. (תרגום, רש"י ו"מצודות דוד" שם).

22. בזמן הנהגת זרובבל ויהושע נשלם בנין בית שני. (עזרא ו', טו-יח). עזרא עולה ארצה רק לאחר שהבית בנוי, בשנה השביעית למלך ארתחשסתא. נחמיה עולה בשנת עשרים למלך ארתחשסתא (נחמיה ב', א-יא). ועם בואו בונים את חומות ירושלים. (שם ו', טו), ואחר כך גם חונכים את החומה בתודות ובשיר (שם י"ב, כז). בירושלמי סנהדרין א', ג' ובבלי שבועות טז, ע"א נאמר שבימי עזרא הוסיפו על שטחה של ירושלים וחנכו את חומתה בלי מלך ובלי אורים ותומים, ועזרא עשה זאת רק לזכרון. כך גם פוסק הרמב"ם בהלי בית הבחירה ו', י"א-י"ד. אכן, לעזרא לא היה אורים ותומים, שהרי נגמז בסוף בית ראשון (יומא כא, ע"ב), ולנחמיה לא היה דין מלך. מכל מקום כל זה אמור ביחס לדין הוספה על העיר, ששם נדרש מלך, נביא, אורים ותומים וסנהדרין. אולם במה שקשור לעצם בניית הבית, נדרש רק מלך, וזרובבל שהיה מזרע יכניה מלך יהודה, הוא זה שבנה את הבית. זו גם כוונת הרמב"ם בפהמ"ש שבועות ב', ב': "והטעם שהיה בית שני קדוש, ואע"פ שנעשה בלי אורים ותומים בלי מלך" וכו', כוונתו להוספה על העיר ולא על עצם הבניה. המשנה שם איננה עוסקת בבנין הבית, וכמו כן לא מצינו חובה להשאל באורים ותומים בבנייתו. בשו"ת "שאלת דוד" בקונטרס שבתחילת הספר כותב שבנוסף לעובדה שזרובבל הוא מזרע המלוכה, היה גם הוראה של נביא לבנות. לפי הדברים הללו, אין מקום לכל מי שרוצה ללמוד מבנין בית שני שהוא נבנה ללא מלך. (עיין "מרגליות היס" סנהדרין כ, ע"ב, אות י"ט וכ"ד; חידושים וביאורים לש"ס מהרבי מלובביץ, עמ' רל"ו הערה 52; תחומין ה', עמ' 444, ותחומין י"ב, עמ' 487-490). הדיון כאן הוא בהוספה על העיר ולא בעצם הבנין.

יש גם הרואים בנחמיה מלך. את נבואת זכריה: "גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלך יבא לך" (זכריה ט', ט), פירש האבן עזרא שם בשם ר' משה הכהן על נחמיה, אם כי הוא עצמו דחה זאת. ה"משך חכמה" בשמות כ"ה, ט כן מקבל פירוש זה. ר"י כספי פירש את הנבואה על זרובבל. גם הרד"ק בזכריה י"א, יד כותב בשם ר' אברהם הלוי מטוליטולה שזרובבל ונחמיה הם מבני דוד ולהם נתן ה' המלכות בישראל. ע"ע בספר "ממשה עד עזרא", מאת ר' שמואל הכהן, עמ' 249-276, וע"ע בסנהדרין לח, ע"א שזרובבל זהו נחמיה בן חכליה, וב"מרגליות היס" שם. אכן הגויים שמפריעים לבנין החומה ובראשם סנבלט טוענים נגד נחמיה שהוא המלך את עצמו. "ואתה הוזה להם למלך כדברים האלה. וגם נביאים העמדת לקרוא עליך בירושלים לאמור מלך ביהודה". (נחמיה ו', ו-ז).

כך נאמר ביחס למצות מחיית עמלק בתנחומא ישן תצא ייח: "מלחמה לה' בעמלק מדר דר' – ר' אליעזר המודעי אומר: מדורו של משה עד דורו של שמואל עד דורו של מרדכי ועד דורו של משיח"²³.

אלא שכאן מצינו דעות שונות באשר לסדרן של המצוות. בירושלמי מעשר שני ה' ב': "אמר ר' אחא: בית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד, דכתיב: 'ודם ענב תשתה חמר' (דברים ל"ב, יד). ואת אמרת הכין? ²⁴ לפי ר' אחא, מדברי ר' יוסי במשנה שם, משמע שמצות בנין בית המקדש קודמת למלכות בית דוד. ר' אחא עצמו תמה על כך: "זוה לא יהיה אלא עד שיכבוש מלך המשיח את האומות ותחזור מלכות בית דוד למקומה בירושלים" ("פני משה", שם) ²⁵. כך גם בגמ' מגילה יז, ע"ב כדעת ר' יוסי: "כיון שנבנית ירושלים בא דוד, שנאמר: 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם'" (הושע ג', ה). רש"י בד"ה אחר מפרש: "אחר ישובו לבית המקדש ונקשו הקנ"ה ואת דוד מלכם". לפי רש"י בנין ירושלים הכוונה לבנין המקדש. אך המהרש"א בחידושי שם מפרש בניגוד לרש"י, ולפי מדובר בבנין ירושלים ואחר כך בביאת מלך מבית דוד. לכשיקום מלך מבית דוד אז תתקיים מצות מחיית עמלק ולבסוף בנין בית המקדש על פי הסדר המופיע בגמ' בסנהדרין כ, ע"ב²⁶.

לדברי המהרש"א יש להביא סיוע מהמשך דברי הגמרא במגילה יח, ע"א, ולפיה הסדר הוא בנין ירושלים, מלכות בית דוד, השבת העבודה בבית המקדש, והשראת השכינה בציון²⁷.

23. עיין בפסיקתא דרב כהנא סוף פ"ג, וב"תורה שלמה" לרמ"מ כשר בשלח פרק י"ז, עמ' 273-275.

24. מפרשי הירושלמי עסקו בשאלה, כיצד לומדים זאת מהפסוק המצוין כאן. עיין בפירוש הגר"א, ב"פני משה", וב"מראה הפנים" המציע תיקון גירסה, וב"תורה תמימה" לדברים שם.

25. התוסי יו"ט בפירושו למשנה במעשר שני שם, נוקט שבנין המקדש קודם למלכות בית דוד וכך הוא מסביר מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד. בספר "גבורות אר"י לתענית יז, ע"א בד"ה מיהו, כותב: "שדברי חכמינו ז"ל בירושלמי נאמנים עלינו... והרחמן יזכנו לבנין הבית ולימות המשיח". הראי"ה קוק זצ"ל כותב: "והנה דברי חז"ל מורים במקומות אין מספר ומפורש בירושלמי מעשר שני המפורסם: זאת אומרת שבנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד". ("אוצרות ראי"ה" חלק ב', עמ' 929). ב"משפט כהן" עמ' קע"ט כותב הראי"ה קוק זצ"ל: "אם יהיה רצון ה' שנבנה בית המקדש גם קודם שיבוא משיח ותתגלגל נבואה". בספר "הר המוריה" על הרמב"ם הל' בית הבחירה א', סק"ב מפרש שאין כוונת הירושלמי שבית המקדש יחזור קודם למלכות בית דוד, אלא שקודם יבנו מזבח ויקריבו קרבנות בלי בית, ואח"כ תחזור המלוכה, ינוחו מאויביהם ואז יבנו את בית הבחירה. עיין במאמרו של הרב שרגא פיבל פרנק – בנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד, "המעייין", תשרי תש"ל כרך י', עמ' 65-84; הרב חיים ישראל שטיינר – בנין המקדש ובית המשיח, תחומין ט"ז, עמ' 449-457.

26. בפירוש אהבת יונתן ב"עין יעקב" שם, מציין שעל פי המהרש"א, הבבלי במגילה חולק על הירושלמי, ומוסיף שכירושלמי גם משמע מהגמ' בבבלי בפסחים ה, ע"א. אך יש להעיר ששם אין הגמרא עוסקת בסדר קיומם של המצוות. אם כי ר' צדוק הכהן מלובלין כותב שבגמרא בפסחים יהיה הסדר לעתיד לבוא (עיין לעיל הערה 3). בשו"ת "שאלת דוד" (בקונטרס "דרישת ציון וירושלים", עמ' י"ד) גורס בירושלמי מעשר שני שם: "ירושלים עתידה להבנות קודם למלכות בית דוד". ע"ע בספר "התקופה הגדולה" לרמ"מ כשר, עמ' ק"ו-ק"ח ושכ"ו, ובספר "אם הבנים שמחה", עמ' קכ"ה, קל"א, קע"ד, רפ"ה; ב"תורת המדינה" לרב שלמה גורן, עמ' 142, 465-475.

27. עיין ב"תורה שלמה" לרמ"מ כשר, בלק פרק כ"ד, עמ' 140-147.

הסבר אחר כותב המלבי"ם בפירושו למיכה ד', ח: "ובאה הממשלה הראשונה ממלכת לבת ירושלים — תבוא ממשלה קטנה והנהגה כמו שהיו לישראל בימים הראשונים לפני מלך לבני ישראל, שהיה להם שופטים מנהיגים אותם, ואחר כך תבוא ממלכת לבת ירושלים — יהיה להם מלכות קבוע שהוא מלכות בית דוד, שאחר כך ימלוך המלך המשיח בממלכה קבועה".

לפי המלבי"ם, לפני קיום הסדר הרגיל של מלך המשיח מלחמת עמלק ובנין המקדש, תקום הנהגה זמנית והיא זו שתבנה את ירושלים, וזו היא אולי גם כוונת הירושלמי. בדרך זו ניתן אולי להסביר את הרמב"ן (שמות י"ז, ט): "כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל. כי עמלק מזרע עשו, וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים, ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחורבן האחרון, כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום, וכאשר ינחם הוא ויחלוש הוא ועמים רבים אשר איתו, ממנה נושע לעולם, כאשר אמר: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה' (עובדיה א', כא). והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה, יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, על כן התאמץ משה בדבר". לפי הרמב"ן, את המלחמה עם עמלק לעתיד לבוא ינהל משיח בן יוסף. ייתכן שזו הממשלה הזמנית שתהיה לפני קיום הסדר הרגיל.

הרמב"ם בהל' מלכים פרק י"א הלכה א מסביר את תפקידי מלך המשיח: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש וכו'. בדברי הרמב"ם "לממשלה הראשונה", יש רמז לנצחון ולשלטון על הגוים וכדבריו בהמשך ההלכה שם (על פי מהדורת רמב"ם לעם): "ואילו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים... אף בפרשת בלעם נאמר ושמ נביא בשני משיחים משיח ראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל באחרונה מיד בני עשו... והיה אדום ירשה זה דוד שנאמר: 'ותהי אדום לדוד לעבדים' (שמואל ב' ח', ו). והיה ירשה זה מלך המשיח שנאמר: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה' (עובדיה א', כא)". הרמב"ם שם מאריך להביא פסוקים ממקורות שונים המסבירים את הדבר.

הרמב"ם בהל' מלכים פרק י"א הלכה ד פוסק את סדר קיומם של המצוות: "ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבועל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמת ה' הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח ובנה המקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי".

דברים דומים כותב ר' סעדיה גאון ("אמונות ודעות" מאמר שמיני): "יתגלה לנו משיח בן דוד פתאום, ומוליך עמו אנשים, עד שיגיע לבית המקדש".

לעתיד לבוא כשתקום מלכות ישראל הנצחית, מלך המשיח המיועד יהיה מבית דוד, ולא מבניה של רחל, והוא זה שילחם את מלחמות ה': "מלחמה לה' בעמלק מדר דר" (שמות י"ז, טז). אם הוא יקיים את שתי המצוות הראשונות, הרי הוא בחזקת

משיח. עם קיום השלב השלישי על ידו – בנין בית המקדש, הרי הוא בחזקת משיח ודאי.

הסמ"ג במצות ל"ת רכ"ו כותב שמצות מחיית עמלק אינה נוהגת אלא לימות המשיח. גם הרמב"ם בספר המצוות, מצות עשה קפ"ז, כותב שמצות מחיית עמלק נוהגת כל זמן שיש עמלקים בעולם. בנין המקדש ומלכות בית דוד הם הביטוי העמוק ביותר באמונה בימות המשיח וכדברי הרמב"ם בהל' תשובה פרק ט' הלכה ב': "ומפני זה נתאו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח, כדי שינוחו ממלכויות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן... לפי שבאותן הימים תרבה הדעת והחכמה והאמת... מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבנו. ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשמעו שנאמר: 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים' (ישעיהו ב', ד)".